

Љубинко Милосављевић
Универзитет у Нишу
Филозофски факултет, Ниш

УДК 123; 326
Прегледни научни рад

СЛОБОДА И РОПСТВО

Сажетак: Аутор полази од уверења да је историја социјалних теорија подстицање на слободу, а друштвени живот њом обликован представља историју стицања слободе, или хегеловски речено, остварење свести о слободи.

У негативној утопији Џорџа Орвела у једној пароли идентификују се слобода и њена супротност – *Слобода је ропство*. Ова идентификација тумачена је као негативно-утопијски став, упозорење за будућност, израз страха од ње, као непожељна могућност. Међутим, та будућност је већ увелико време у коме живимо. Овај рад бавиће се вредношћу слободе како је схватана од антике до савременог доба, али и опаком могућношћу да она у савременом и будућем свету уступи место својој негацији.

Кључне речи: социјалне теорије, слобода, ропство, Џорџ Орвел, савремени свет.

Мора се непрестано понављати да је човек биће противречно и да се налази у конфликту са самим собом. Човек тражи слободу, у њему је огроман порив ка слободи и он не само да лако доспева у ропство, него он ропство и воли. [...] Човек је обавезан не да остане господар, већ да постане слободан човек. [...] Поробљавање другог је исто тако поробљавање себе самога.

Николај Берђајев

Слобода и ропство су контрадикторни појмови; други појам је негација садржаја првог и обрнуто. Ропство је не-слобода, одсуство слободе; слобода је одсуство принуде, одагнано ропство. У хегеловском филозофско-историјском начину мишљења слободе и ропства током историје заправо и нема све до старогрчког света, где су једни слободни други робови, јер је у историјски старијим источњачким деспотијама слободан могао бити само један, деспот, који је самим тим био роб сопственог деспотовања.

Ханс Кремер сматра да пре Грка није постојао филозофско-етички и психолошки појам слободе. Историјски прелом у мисли о слободи збио се током Грчко-персијских ратова, мислио је исти аутор. То значи да се појам слободе родио из историјске свести о могућности ропства, из опасности од персијског поробљавања. Грци су се уплашили могућих последица персијског похода по њихову егзистенцију, жртвовали су се као заједница, сачували и увећали сопствену слободу, бар утолико што су постали свесни потребе за њом и вредности коју она собом носи. Тиме је слобода претворена у вишу од највиших вредности, у ону која нема реалну материјалну противвредност ни цену.

Али, у исто то време слободни, и од персијског могућег ропства ослобођени Грци, имали су своје робове. То упућује на бивалентно поимање и

осећање слободе; оно што је вредност за нас није и не мора бити вредност у нашем одношењу према другом. Слободом се сматрала елиминација владавине другог, али не увек и одсуство наше и сваке друге доминације над другим. Уживање у властитој слободи као да није могуће док неко за њу не робује. Потреба за туђим робовањем је покретач историје, али је то исто и потреба за ослобођењем од тог и таквог стања. Слобода не би била ни циљ ни вредност да нема вазда претећих опасности од стања која се мисле њеном негацијом.

Историјско-генетички гледано у природном, предкултурном и предцивилизацијском стању постојала је апсолутна слобода која је била угрожена, али не од институционалног ропства већ од немогућности опстанка у природи. Ропство човека у природи и од природе са цивилизовањем света се постепено претворило у своју супротност, у поробљавање природе. Ова врста надметања се наставља и веома заоштрава тако да страх од природе, ни до данас, упркос превеликим остварењима у владавини над њом, није исчезао. Штавише, он постаје све присутнији и изразитији због учесталих катаклизми које се сматрају последицама климатских промена. Од доба хуманизма човек је пројектован да буде господар света. У ово наше технолошко доба он је задобио изузетну моћ над природом али уз истовремену апсолутну немоћ пред њеним све чешћим „осветничким“ хировима.

Слобода је стање људске ситуације, никако не природно стање већ продукт цивилизовања. Ропство је то исто али супротног усмерења. Слобода и ропство се рађају и нестају само у друштвима, у државном стању и предају историји. Срећни дивљак, када је био откривен са открићем Америке, није био ничији роб, али је његова „дивљачка“ срећа одмах замењена ропством сличним оном какво имају животиње истргнуте из природе и смештене у зоолошким вртovima.

У појмовном смислу ропство је угрожавање, одузимање нечије слободе, тим пре што слобода у ропству по дефиницији није присутна. Платон је робове сматрао неопходним али и незгодним поседом, што су каткад добро осетили неки њихови господари, они који нису умели да од својих робова сачувају неке своје тајне, па су их робови имали у својим шакама. Велики Атињанин је неговао неку врсту сажалења према робовима. Позивао се на Хомеров став из *Одисеје* по коме Зевс узима половину врлине човеку којег час робовања снађе. А врлина је чешће од слободе била разматрана тема у старогрчким расправама, што значи да је слобода пре била етичка него социјална категорија.

Аристотел је чини се више од осталих старогрчких мислилаца посвећивао пажњу слободи и ропству. Чувено је његово одређење ропства по природи које је чешће наилазило на чуђење него на покушаје разумевања. Јер мора се признати – писао је он – „да су једни људи по природи слободни, а други робови и да је за робове и корисно и праведно да робују“ (Аристотел 1960: 11). (Ово запажање у сасвим модификованом виду формулисаће Ерих Фром (1964) у свом учењу о бекству од слободе, одређујући не само разлоге већ и социјално-психолошке механизме бекства од слободе, ка једном виду драговољног робовања, а да се за њега и не зна). Још је Аристотел морао да примети да природа

додуше не ствара обућаре и друге занатлије, јер се ови послови морају да уче, али се са урођеним склоностима за ропство као природним деформитетом рађа мноштво људских бића.

Слободу је Аристотел сматрао основним принципом демократског уређења. Права карактеристика слободе је умешност владања и потчињавања. То је прво обележје демократије. Њено друго обележје је да се под слободом подразумева живот којим се живи како се хоће, док ропство карактерише то да се не може живети по својој вољи. Робовањем се, по Аристотелу, не може сматрати живот у складу са државним уређењем већ је оно средство за његово одржавање. Да је овај став заувек остао функционалан никако не би било нововековних револуција, посебно оних у име слободе, а свима њима остварење слободе био је основни покретачки мотив.

Са демократијом у полису проширивало се поље слободе, уз изналажење могућности да она не буде обесмишљавана и ограничавана нечијом властољубивошћу. Такве склоности су се санкционисале, али не ограничавањем слобода већ остракизмима, привременим прогонствима, кажњавањем љубитеља властољубивости и неслобода. Када је слобода демократског типа, која је подразумевала непосредно и директно учешће у државним пословима, постала немогућа због превеликог раста држава, дошло је до рационализација таквог њеног одсуства. Стоици и епикурејци су, сваки на своје начине, таквим рационализацијама давали оригиналне доприносе све до сагледавања могућности да мудрац ипак може и у ропству да буде слободан. У друштвеном свету, у коме је живела и када је нестајала, слобода је своју егзистенцију могла да сачува само у мисли и њеним посредством.

У средњем веку слобода се, генерално гледано, као и свака власт, сматрала божјим даром, чедом божје милости у сразмери у којој је човек био ослобођен од греха. Пред Богом су сви људи били једнаки па аналогно томе и слободни. Свест о слободи са хришћанством учиниће се универзалном, али ће зато ступњеви остварене социјалне слободе бити наравно сасвим различити и зависиће од друштвеног статуса. Људски живот у том раздобљу су регулисале норме, што моралне и правне, понајпре канонске. Такво стање ће се по истеку ове епохе сагледавати као успостављени висок ступањ укупне неслободе живљења, пад у ропство без фактичког признања постојања таквог стања. Пошто је западна црква по свом социјалном устројству била исто што и држава, а у извесном смислу била јој је и надређена, она је својим инквизиторским смерањем постала узором за све потоње тоталитарне облике државног организовања.

Ако је споменути вид демонстрације теократских неслобода налазио алиби у божјој вољи, ослобођење је требало да буде људски посао. Започели су га хуманисти заменом поштовања божје воље несметаним испољавањем слободе воље, што ће подразумевати и слободу избора. Јесу додуше обновитељи утопијског мишљења Томас Мор и Томазо Кампанела, у својим замислима будућних и бољих светова, остављали могућност за постојање ропства, али после њих нико више ропство није ни спомињао, ако се под тим не подразумевају неки од веома тешких видова отуђења. Свет је за увек, чинило се, упловио у луку

слободе, а ова вредност се високо уздигла у хијерархији вредности, постала је „исходиште и услов већине моралних вредности“ (Хајек 1998: 13).

И док се расправљало о ступњевима и формама остварења слободе, превиђало се да стање остварене слободе „клицу могуће пропасти у себи носи“. Ропство је неретко бивало непосредна и директна консеквенца изобиља слободе. Као оскудица слободе оно је смењивало необузданост коју неретко слобода собом носи. Крпељ ропства се вазда припијао уз слободу да би се хранио њеним соковима. Историја друштвених односа упућује на то да људским смерањима циљ није некакво поседовање слободе по себи, остварење илузије слободе (мада ни то није бивало сасвим искључено) већ њено задобијање одстрањивањем њој супротног стања. Из ропства, које је принуда, тешко се могло другачије изаћи већ само принудом, с том разликом што је сврха ове друге принуде супротно усмерена.

„Између страсти за једнакошћу и наде за слободом“

Слобода ће бити прва реч на уснама француских револуционара из 1789. године, испред братства и једнакости, пре него што ће постати кључном речи којом ће творци либерализма формулисати своју идеологију. Хегел ће са својим пријатељима садити дрво слободе у Паризу у знак оданости стремљењима Француске револуције, тој, како је веровао, зори ослобођења човечанства. Када социјалисти буду градили своју идеологију на идеји једнакости, слободу као вредност неће наравно елиминисати већ ће је ставити у други план. Вредност слободе они ће понајпре сагледавати у сфери рада. Посебно ће се старати како да се мучни и експлоататорски рад истисне из људских живота, што је већ представљао завидан вид ослобођења али и знатну елиминацију могућности робовања. Разумљиво је да се на друге, суптилније и теже уочљиве форме поробљавања, пажња не само социјалиста није ни усмеравала.

За класичне либералне мислиоце слобода је била виша вредност од правде и ауторитета. Човек има по њима права да чини све што закони не забрањују, чиме ће морална сфера људског живота бити стављена у искушења пред којима је већ вероватно бивала у предцивизацијском периоду. Џон Стјуарт Мил ће, пишући *Оглед о слободи*, боље утемељити своју одбрану ове вредности него што су то чинили Џон Милтон у *Ареопагитици*, Спиноза у *Теолошко-политичком трактату* и Џон Лок у *Писмима о толеранцији*.

Границе слободе Мил (1990) ће одредити неограничено, прошириће их до оног момента док испољавање сопствене слободе не започне да угрожава слободу другог. Он ће трагати за начинима заштите слободе појединца и од државе и од друштва, све с циљем да се створе услови за напредак ка остварењу човека у складу са својом природом. Ни Милу ни другим либералима није тада могло пасти на памет да превелика заштита слободе и индивидуума од колективних норми може у крајњем исходу водити ка поништењу слободе.

Додуше, постоје по Милу неки парадокси слободе, извесне сасвим разложне неопходности њеног ограничавања. Слобода говора се мора ограничи-

ти када изношење неког мишљења изазива штетно чињење, попут изговарања запаљивих тирада гладној маси о томе да је својина крађа пред кућом богатог трговца житом. Није ограничавање слободе забрана преласка моста који може сваког тренутка да се сруши или пак забрана добровољне продаје појединца у ропство, упркос његовој свесној намери, баш зато што у природи слободе није да се слобода отуђује.

Либерализам ће своја теоријска упоришта највећма имати у англиканском свету, потом у Сједињеним Америчким Државама, али је један од првих класика ове идеологије био Француз Бенжамен Констан (Konstan 2000). Он слободу није поимао као утицање на власт при доношењу значајних одлука већ као сферу гарантоване личне независности која започиње тамо где престаје надлежност сваке власти. Констан је уочио да су током историје постојала два различита начина поимања слободе. Стари су схватили слободу као потчињавање појединца власти заједнице, што је значило да је појединац био суверен у јавним пословима, а роб у приватним односима, због чега се залагао за стварање институционалних претпоставки којима ће се осигурати индивидуалне слободе.

На Констановој дистинкцији у поимању слободе старих и модерних људи почиваће будуће разликовање тзв. позитивне и негативне слободе, које се везује за име Исаије Берлина.¹ У првом случају слобода ће бити поимана као право учешћа у колективном одлучивању, у другом, као немешање у живот појединца, одсуство спољашњих његових ограничења, као очување, поштовање његове независности. Класични либерали били су заступници негативне концепције слободе. Старом поимању слободе супротстављали су модерно које подразумева најпре право личности на стицање и располагање имовином а тек потом као право утицања на друштвене послове.

За Миловог пријатеља Алексиса де Токвила (Tokvil 1990) демократија је значила слободу учествовања у јавном животу и располагање својом личношћу. Њен други циљ је једнакост, па се овај мислилац бави проблемом под којим условима модерна једнакост појединца омогућава друштвену повезаност а не дира у слободу. Разматрајући проблем шта у друштву треба пре сачувати – једнакост, на којој почива демократија, или слободу, Токвил се показује као доследан либерал а не као демократа. Индивидуалну слободу он противставља социјалној слободи.

У друштвима нема апсолутне једнакости већ постоје неки облици ропско-господарских односа, сматра писац волуминозне *Демократије у Америци*. Демократија жели једнакост у условима слободе, социјализам једнакост у условима ропства и интернационализма. Међутим, у демократском друштву насупрот аристократског, сматра Токвил, однос господара и слуге није саобразан начелу друштвеног поретка јер противречи начелу једнакости. Демократија успоставља нови однос слуге и господара; то је слободни уговор, којим слуга прихвата

¹ О овоме постоји и другачије мишљење: „Разликовање између ‘позитивне’ и ‘негативне’ слободе популаризовао је Т. Х. Грин (Green) а до њега је оно дошло од Хегела“ (Hayek 1998: 357).

своју привремену потчињеност, привремену јер и он може постати господар. Ропство за Токвила, као и за нешто старијег Хегела, који је својом дијалектиком роба и господара из *Феноменологије духа*, могао на њега утицати, није једном и заувек друштвено-формацијски дато. Стања слободе и ропства нису коначна сем, како либерали сматрају, у колективистичким условима.

Готово у исто време док су једни теоретичари били опседнути вредностима слободе, било је и оних који су попут Едмунда Берка (Berk 2001) стајали на страну поретка (власти), бранили су традиције насупрот еруптивних трансформација, због могућности да се из обиља слободе,² олако и лакомислено не уплови у неслободу. То се по правилу дешавало током револуција које су избијале у име слободе, а неретко се завршавале на сен-жистовски начин, да нема слободе за непријатеље слободе. И наравно, у револуционарним врењима ништа није било лакше него пронаћи некога ко ће бити означен за непријатеља слободе и пресудити му по револуционарној правди.³ Али на таква стања се могло гледати као на историјске ексцесе који само привремено и краткотрајно ремете оптимистичку веру о сталном напредовању свести о слободи и освајању слободе саме.

Слобода је нешто што се попут других појмова може дефинисати, класификовати, делити према различитим принципима. Њена суштина неретко пребива у крајностима њеног опстанка тако да су у праву Бакуњин и анархисти кад сматрају да слобода може постојати само тамо где нема никакве власти и присиле, али и да је она немогућа без неке врсте присиле, на шта указује Томас Цеферсон, када вели да „ни једна влада не може постојати без цензуре: тамо где је штампа слободна нико није слободан“, што значи могући су ропство и анархија. Овако поларизована схватања карактера и друштвене улоге слободе упућују на то да се, како би рекао песник, слобода умом не може схватити већ се само срцем може премерити. На жалост, овакво осветљење слободе не може се најбоље разумети без Констанана и његове већ спомињане дистинкције поимања слободе старих и модерних људи. Стари су вредност слободе знали и осећали, док модерни људи лако упадају у замку савременог ропства, све више им прија илузија слободе у неслободи.

² „Људи воле слободу без ограничења, док у исто време признају нужност поретка“ (Вјукепан 2002). Тако су се два стара идеала, грчки идеал слободе и римски идеал поретка нашли у јединству, упркос томе што поредак означава ограничење, корекцију слободе, јединство супротности, супротност у (подношљивом) јединству.

³ Једна вероватно аутентична анегдота с почетка наше комунистичке прошлости лепо упућује на парадоксалност слободе. Током неког обиласка затвора одмах после Другог светског рата један тадашњи високи полицијски функционер препознао је познатог књижевника. Упитао га је од када је он у затвору. Добио је одговор – од ослобођења. Анегдота упућује на то да ослобођење и пад у ропство немају универзални већ релативни значај и значење.

Историјски реванш или како је ропство почело да израста на идејама о слободи

Постоји изгледа једна људска урођена илузија по којој се са протоком времена, значи током историје, искључиво остварује напредак. Ово уверење има своје упориште и у теоријској сфери где се, бар по питању друштвене слободе, токови ствари сагледавају прогресивно. По учењу о друштвеним формацијама, ропство се оцењује као давно превазиђено друштвено стање у које никако није могуће вратити се. Тиме је подстакнута склоност не само да се неки историјски очувани облици ропства превиђају већ и да се у међувремену створени веома суптилни и наравно прикривени његови облици попуно игноришу. Ову дуго времена присутну предрасуду први су озбиљно почели да доводе у питање пијаци негативних утопија. По њиховим виђењима будућност је итекако бременита опасностима од новог ропства.

Овај рад започет је констатацијом да су слобода и ропство контрадикторни појмови, што представља само један елементаран, нормалан, логичан исказ. Међутим, у Орвеловој *1984-ој* ови појмови су идентификовани (Orvel 1984). У једној од парола којом је искићен Лондон каже се да *Слобода је ропство* и још додаје да овај исказ потпунији смисао добија када се чита натрашке. То значи да је у појмовној равни дошло до чудне трансформације; супротни појмови постали су еквивалентни, што опет значи да се у реалном свету нешто збило што није ни уобичајено, ни нормално.

Ако је историја била људски излет у слободу, ова визија њеног краја представља повратак на њен почетак, стање ствари аналогно ономе у источњачким деспотијама, где је, по Хегелу, само један био слободан и то у својој неслободи. Чини се да се тиме историјски круг затворио, с том разликом што овакав крај историје није дефинитиван и може представљати њен нови почетак, али у неким будућим миленијумима, наравно ако буде прилике да они икада пристигну.

Почев од Токвила и Лорда Ектона либерални теоретичари су социјализам означавали за идеологију која представља пут у ропство,⁴ због чега је према њему негована дубока одбојност. Либерали су наравно сматрали да одустајање од једнакости зарад слободе, онога на чему почива њихова идеологија, води остварењу слободе и да другачији, чак супротни исход никако није могућ. Међутим, у савременом свету у коме је либерална идеологија постала доминирајућа показује се, насупрот Хајеку и Поперу, да ропство може бити последица и неодмереног фаворизовања слободе. Тако су рођени неолиберализам и глобализам. Први на веома суптилне начине трага, поред осталог, за модусима како да људи заволе своје робовање, а други разграђује националне идентитете и суверенитете у настојању да створи глобалну власт која може значити успостављање јединственог планетарног (не само тржишног) ропства.

Из индивидуализма, једне од битних одлика либерализма, развио се, уз

⁴ Својевремено је Ф. А. Хајек написао, како то сам у Предговору каже, политичку књигу *Пут у ропство*, у којој је планско, социјалистичко привређивање означавао као тај пут (Најек 1997).

сву позитивну вредност афирмације индивидуалног, и индивидуалистички деформитет који прати умишљај о сопственој изузетности али и својеврсни презир, игнорисање вредности свих других. Изузетност је у почетку био ласкави епитет који се приписивао само ретким појединцима. Потом се атрибут изузетности проширио на колективитете највишег обима којима припада овај појединац, без обзира на то што сваки индивидуализам представља жестоку реакцију на опстанак или успостављање колективизма. Тако се од индивидуализма, кроз однеговано осећање више вредности, дошло до уверења о изузетности државе којој тај појединац припада,⁵ потом о изузетности његове нације али и о њеној предодређености за глобално, универзално вођство у свету, док су сви остали индивидууми, њихове државе и народи, сматрани достојним једино да изузетнима буду робови.

Реванш ропства данас, за све оно што му је историјски чињено од бораца за слободу, одвија се тако да будућих ослободилаца, потенцијалних бораца за слободу, више не би смело да буде. Савремено поробљавање не спроводи се више окивањем у ланце већ утамничењем духовне сфере; обезличавањем, зомбирањем, чиповањем, медијским бомбардовањем зарад несвесног и добровољног прихватања ропства или бар одсуства озбиљнијих отпора ропском стању. Савремено, за разлику од класичних начина робовања разликује се по љубави према сопственом робовању. Оно је специфичан начин остварења среће, који негују модерни људи, за разлику од класичног робовања које је изазивало страх.

Врли нови свет, каквим га је у тако насловљеној књизи представио још тридесетих година прошлог века Олдус Хаксли, кастински је структуриран и ту више нема никаквих могућности промена ни поправака. Циљ људи који управљају тим, како га он саркастично одређује *дивним новим* али данас већ савременим светом, није револуција ради револуције већ остварење друштвене стабилности. Предвиђа се остварење новог тоталитаризма грађеног на научним основама који неће живети од ужасних мучења каква је запамтила историја.

У међудржавним односима суптилни облици поробљавања све мање се остварују грубом силом (мада ни она није сасвим заборављена) већ се све више прибегава веома перфидним видовима потчињавања који се називају меком моћи. Овај вид демонстрације моћи нису смислили неки значајни социјални теоретичари већ геополитички стратези. Основне ставке меке моћи, демократија и слободно тржиште, све саме веома примамљиве вредности, неретко одводе државе и народе у ропске зависности, па орвелијана постаје будућност човечанства, залог тешких судбина народа и појединачних људских бића. Неће ли се тиме затворити онај круг са којим је историја по Хегелу и започела, успостављањем деспотизма, неслободе и свеопштег ропства, и неће ли оно пређашње

⁵ Хилари Клинтон је лепо илустровала такво уверење изјавивши 2016. године у председничкој изборној кампањи да је америчка нација једина неопходна нација, она на коју се угледају људи целог света и настоје да је следе. Наравно она се није сетила да каже, нити јој је то блиско, да је ова нација постала, уз све ово, једна од најомраженијих због извесних агресивних потеза широм света.

краткотрајно раздобље слободе, живот у њој, представљати историјску епизоду у којој се водила успешна борба ума са навалом безумља.

Нада за роба да ће изгубити свој несрећни статус постоји само у Хегеловој дијалектици господара и слуге из *Феноменологије духа*, где ће слуга, захваљујући раду, изменити свој положај на штету нерадног господара. Али тиме ропство неће нестати већ ће господар и слуга само заменити улоге. У савременом свету чини се све да те и такве дијалектике никако не буде и да се ропство овековечи на веома суптилне и прикривене начине и да људским друштвом заувек овлада „кнез овога света“, који ће наравно то чинити по неправди. Свет је лош, како је писао Берђајев, не зато што је у њему материја доминантна а не дух „него зато што није слободан, што је поробљен“ (1991: 222–3).

Када су се појавила негативно-утопијска пророчанства на читаоце су деловала застрашујуће. Данас је сасвим јасно да се штошта у овом свету збива по Хакслијевим и Орвеловим „јеванђељима“ али то младе генерације нити више плаши нити нарочито узбуђује јер оне за други и другачији свет и не знају. Оне су рођене и живе у том „негативно утопијском свету“ који за њих није ни утопијски ни непожељан. То је једини свет за који знају. Он наравно више није утопијски, јер утопије престају да буду то што јесу онда када се остваре.

Нејасно ће ипак остати то, да ли се у тим за нас некада утопијама, радило о пророчанским визијама, рационалним предвиђањима у или пак о пројектовању будућности. Чини се по свој прилици да је пројекат оваквог преуређења света грађен на пророчанствима саопштаним у литерарној форми и презентираним на сасвим немистичан начин. На овакав закључак упућује велика сагласност онога што је пророковано и онога што се дешава у савременом свету.

Данас се у свету збива све оно што су негативне утопије, по природи својих позиција, сматрале да ће се десити а не би требало. Заправо, дешава се све оно што се не тако давно сматрало непожељним, opakим и опасним. А са остварењима утопија не само да оне губе утопијски карактер већ, што је још горе, губи се и свака нада. Јер од када је ничеанска идеја о превредновању свих вредности постала делотворно драматично присутна, утисак је да се тај процес никада више неће моћи да заустави, односно, да никаква реверзибилност није могућа. То онда може значити да ће слобода и ропство, на жалост, изменити места у вредносном систему и то по есхатолошком обрасцу, једном заувек.

Литература

Антонић, А. (2017) *Демонтажа културе*. Београд: Catena mundi.

Аристотел, (1960) *Политика*. Београд: Култура.

Берђајев, Н. (1991) *О човековом ропству и слободи*. Нови Сад: Књижевна заједница Новог Сада.

Берлин, И. (1992) *Четири огледа о слободи*. Београд: „Филип Вишњић“.

Марковић, М. (1997) *Слобода и пракса*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

- Мил, Џ. С. (1900) *О слободи*. Београд: репринт изд.
- Милосављевић, Љ. (2008) *Под/стицање слободe*. Ниш: Филозофски факултет.
- Berlin, I. (1994) *Protiv struje. Eseji o istoriji ideja*. Pančevo: Zajednica književnika.
- Berk, E. (2001) *Razmišljanja o francuskoj revoluciji*. Beograd: „Filip Višnjić“.
- Bjukenan, Dž. (2002) *Granice slobode*. Beograd: Dereta.
- Kolingvud R. Dž. (1986) *Ideja istorije*. Sarajevo, Zagreb: Svjetlost, Globus.
- Konstan, B. (2000) *Principi politike i drugi spisi*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Orvel, Dž. (1984) *1984*. Beograd: BIGZ.
- Servije, Žan, (2005) *Istorija utopije*. Beograd: Clio.
- Tokvil, A. (1990) *O demokratiji u Americi*. Sremski Karlovci: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Hayek, F.A. (1997) *Put u ropstvo*. Novi Sad: Global book.
- Hajek F. A. (1998) *Poredak slobode*. Novi Sad: Global book.
- From, E. (1964) *Bekstvo od slobode*. Beograd: Nolit.

Ljubinko Milosavljević

SLAVERY AND FREEDOM

Abstract: The author starts from the belief that the history of social theories is an encouragement to freedom, and a social life shaped by it represents the history of the acquisition of freedom, or, in the Hegelian sense, the realization of the consciousness of freedom.

In the negative utopia of George Orwell freedom and its opposite are identified in a slogan – Freedom is Slavery. This identification is interpreted as a negative-utopian attitude, a warning for the future, an expression of fear from it, as an undesirable possibility. However, this future has already become the time in which we live. This work deals with the value of freedom as it has been understood from antiquity to the modern age, but also with the malignant possibility that in the contemporary and future world freedom will be replaced with its negation.

Key Words: Social Theories, Freedom, Slavery, George Orwell, Contemporary World.